

Identiteta, interes in upanje

S tem, ko Slovenija vstopa v Evropsko unijo, mnogi menijo, da dobiva novo identiteto. Naša teza je, da je to še kako res. Naša teza je tudi, da je to nekaj najboljšega, kar se ji je zgodilo v zadnjih sto letih. Udarnost te teze je očitna na prvi občutek. Zadeva občutljivo razmerje med identiteto in interesi, še posebej če beseda steče o nacionalnih interesih. Če se vprašamo, kaj je nacionalni interes, se moramo vprašati, kaj je nacija, ki tak interes pogojuje. Naša teza je, da je Slovenija komajda presegla parametre naravne družbene tvorbe, naroda in da o racionalno in umetno dogovorjeni družbeni tvorbi, kar naj bi nacija bila, težko spregovorimo pod vidikom posebnosti, samoniklosti oziroma nečesa, kar slovensko državo dela bistveno in jasno prepoznavno drugačno od drugih držav. Poskusimo pokazati, v čem je pravzaprav problem.

Slovenija je okrog leta 1990, že nekaj pred tem morda, sprejela tezo o svoji samobitnosti. Postati je želela nacija, torej moderna država in na tej poti je podirala vse formalne ovire. Najprej je sestopila iz enopartijskega v večstrankarski sistem, potem je poskrbela za pravna opravila, da se je lahko pravno korektno in medanordnopravno opravičljivo odcepila od druge Jugoslavije. Potem je razglasila samostojnost in suverenost, določila prehodna obdobja in počasi sprejela tudi svojo novo ustavo. Vsem formalnostim navkljub pa vsebina ni nikoli zaživela. Ideja duhovnih voditeljev je bila nadvse filozofska, takorekoč platonška: Slovenija je naša "Država", kot eno telo, razdeljeno na ude, razslojena vertikalno, na vrhu so posvečeni filozofi – ideologi, na dnu ljudstvo, ki se vmešča v kalupe nove srečne države Slovenije, nad katero plapolja

tribarvnica z vmeščenim grbom v obliki Triglava in celjskih zvezdic ter pod moralnim simbolom lipovega lista. Sloveniji so določili metafizični karakter, ki se je utemeljil na teoriji francoskega katoliškega renegata in člana francoske akademije znanosti in umetnosti Ernesta Renana: Slovenija je kot država, kot nacija, po tej interpretaciji nastala na podlagi refleksije o pretekli skupni slavi, po kateri ljudstvo v svojih glavah takorekoč vsakdan naredi majhen referendum in se, glede na narodne in osvobodilne boje, vedno znova pritrdilno opredeli za svojo nacijo. Gre za preinterpretacijo revolucije, utemeljene v svobodoljubnem pogonu francoske revolucije, v resnici impregnirane z rusko oktobrsko revolucijo in predelane v specifičnem Balkanskem kotlu, ki je avstrijski koncesijski naboj razlektril s srbskim voluntarizmom in turško brutalnostjo. Slovenija leta 1990 je sprejemala moderne okvire, vendar jih nikoli ni bila sposobna sprejeti, kajti s svetovnim zgodovinskim liberalnim miselnim pogonom je bila in je še globoko nekompatibilna. Tri idejne smeri so bistveno zaznamovale takšno slovensko stanje: politični katolicizem, naprednjaštvo in socializem. Prvi je vero privedel v okove politike, drugi je svobodomiselnost utopil v neusmiljenem trgovanju z vsem, kar je moglo biti naprodaj, tretji je plemenitost socialne solidarnosti prevedel v totalitarizem egalitarnega razčlovečenja.

Triada Slovenstva je zaradi bližine filozofičnih sporočil nemške klasične filozofije zaposlila mnoge, tako opazovalce kot negovalce slovenstva, naj ponazorimo primer Antona Vodnika, ki je leta 1983 dal, kot se je izrazil, "nekaj pripomb k slovenskemu vprašanju":

“Zadnje čase je videti, da v našem življenju nekaj bistvenega ni v redu, Če bi hoteli imenovati stvar s pravim imenom, bi bila glede tega še najbolj upravičena beseda o krizi slovenskega mišljenja. Čas svojimi dogodki, zlasti pa današnji rod sam je povzročil, da se Slovenci v večji meri kakor kdaj koli poprej zavedamo svoje narodne samobitnosti. Prav tako smo nedvomno napredovali v svojem pojmovanju narodnosti in polagoma se začnemo zavedati, da je slovenstvo nekaj nam vsem skupnega, celotnega in vzvišenega in da zato ni in ne more biti podrejeno raznim ideologijam in strankam ...” Vprašanje identitete je merodajno za določitev in obravnavo nacionalnega interesa, kajti razprava o interesu (inter-esse) je razprava o biti neke stvari v vmesni relaciji do biti druge stvari ali subjekta, torej je govor o med seboj povezanih bitnih zadevah. Anton Vodnik je v svoji knjigi “Dialektika in metafizika Slovenstva” določil tri določujoče stopnje v udejanjanju globinskega slovenstva.¹ Prva je bilo slogaštvo med Slovenci, torej prva stopnja slovenskega javnega življenja, ki ga je, kot pravi, mogoče obravnavati šele po letu 1848. Utemeljeno je bilo na narodnem konsenzu, ki je bil utemeljen na narojeni populaciji s svojim jezikom. Z današnjih pozicij gledano je že tedaj konsenz deloval iz zanikovalnega in ne iz afirmativnega družbenega fonda. Konsenz je bil, drugače rečeno, po tej shemi mogoč samo pod nekim negativnim pritiskom, ki je prvič omogočil jasen odgovor na jasno določeno ogroženost in drugič, mogoč je bil zato, ker je sprožil naravni obrambni refleks, ki ni potreboval umetnega artikuliranega koncepta ali umskega napora. Drugo stopnjo je Vodnik videl v nastopu Antona Mahniča, ki ga je označil tudi za “zgodovinsko dejanje”. Ta nastop je pomenil konec slogaštva, ločitev duhov, ki je po kriteriju vere in prepričanja ljudi ločevalo v nove skupine. Te so pomenile začetek novih smeri, pobud za tekmovanje, po-

menile so izvor nove življenjske dinamike. Dejansko je bil to čas velike zaostritve ideoloških pozicij, ki so bile, kakor koli že jih hočemo opazovati, uvožene iz germanskega in francoskega okolja, kar se je tako v Nemčiji, na Češkem kot tudi v Sloveniji opredmetilo v obliki t. i. kulturnega boja. Vodnik je protimahničevski kulturni boj poistovetil s t. i. kulturnim boljševizmom, zraven pa pripomnil, da je šlo tedaj kot v času njegovega pisanja za pojav kulturnega in političnega nasilja, saj so se cilji zamenjali s sredstvi in koristi posameznih skupin so se odločevale mimo “narodovih potreb in v nasprotju s človečnostjo”. Toda Vodnik je v tej napetosti ugledal možnost za tretji, sintetično fazo, to je položitev temeljev novega časa na podlagi dveh “največjih narodnih voditeljev”: Ivana Cankarja in Janeza Evangelista Kreka. V njuni tezi, “da bodi vrsta ena, prapor en sam”, kadar gre za osnovna narodna vprašanja, je Vodnik videl kar sintezo oziroma tretjo stopnjo v slovenskem javnem življenju. Poanta je bile sledeče: posamezne skupine in stranke morajo svoje interese podrediti slovenstvu. Avtor je zaznal, da to spoznanje prodira danes (knjiga je izšla leta 1983) v najširše množice. Taka drža naj ne bi pomenila slogaštva, vseeno pa morejo narodno skupnost graditi le tisti, ki “koreninijo v ljudstvu in žive iz ljubezni do slovenstva, ne pa morda tisti, ki se ravnaajo glede tega po navodilih – od zunaj”. Vodnik je s tem, ko je določil bistvo narodnosti sugeriral tudi esencialnost nacionalnega interesa: podreditev globalnih, verskih in filozofskih idej nacionalnosti. Njegov sistem triad, teze, antiteze in sinteze je pod vidnim vplivom velikega nemškega filozofa Hegla, nemara tudi njegovega sodobnika Fichteja. Toda prav Hegel se je navdihoval pri idejah francoske revolucije, ki so navdihovale tudi oktobrsko revolucijo: triada enakost, svoboda, bratstvo je, kot pravi socialni filozof Spektorski, navdihovala tri velike idejnopolitične

sisteme. Gre za liberalno nacionalno moderno državo, pred njo svobodnega posameznika ter za njo za socializem, ki je postal del strankarskih programov. Vodnik se je oprijel podobne

miselne taktike, kot je bila v veljavi pri predvojnem naprednjaštvu ter pri povojnem boljševizmu: Nacionalna ideja mu je bila višja kakor osebna svoboda in demokracija. Gre za

Karel Zelenko: Drevesa (Zeleni Jurij), jedkanica, 1993.

bistveno zaznavo, ki jo zasledimo tako prej, kakor tudi kasneje – Vodnik služi zgolj za karakterizacijo miselnega pojava – in ki kaže, da takšna miselna zgradba posameznika odločilno podreja skupnosti. Še bolj nazorna je njegova izpeljava hegeljanske (narodne) svobode kot nekakšne spoznane nujnosti, ki pelje od slogaštva prek mahničevskega in kulturnobojniškega razkola v polslogaško stanje, kjer se osebne ideološke afinitete, verska prepričanja ter strankarske računice umikajo v ozadje in na oltar slovenske domovine darujejo najboljše, kar premorejo. Kaj je torej tukaj nacionalni interes in kaj sestavlja nacionalno indentiteto, če ne človek kot posameznik?

Spor v zvezi s slovensko intepretacijo bitnih določil naroda zelo dobro karakaterizirata na nedavnem simpoziju dobro obdelana družbena protagonista: katoliški ideolog Aleš Ušeničnik in narodnjaško-naprednjaški mislec Mihajlo Rostohar. V samo nacionalno vprašanje je Ušeničnik vstopil prek polemik s "Slovenskim narodom", s temeljnim vprašanjem iz leta 1899: "Ali se drži slovenski narod res tesno in brezpogojno načel katoliške vere?"² teoretsko pa to bolje artikulira leta 1901, ko parafrazira Rimskega Katolika: Sintagmi "Bog in narod" je, sklicujoč se na Rimski katolik, pripisal prevratnost in revolucionarnost.³ Te besede je v svoj program prevzel "laški revolucionarec Giuseppe Mazzini". Njemu gre misel, da je Bog edini suveren v nebesih, "narod pa je edini tolmač božji, edini suveren na zemlji. Drugega srednika med Bogom in narodom ne sme biti. Izključiti vse take srednike, to pa je ravno namen revolucije."⁴ Ušeničnik na primeru Mazzinija opozori, da mu religijo predstavlja celotno človeštvo ter da je "bog Mazzinijev le ostanek reminiscenc, le politična pretveza ... Beseda "Bog" na ustnah revolucije je torej le laž in bogokletstvo."⁵ Zatem je v katoliškem obzorju začel leta 1889 tudi s kritiko Macciavel-

lija in leta 1901 s kritiko Mazzinija je leta 1905 nadaljeval s kritiko narodnega radikalizma, ki ga je pripeljala v hudo konceptualno polemiko z Mihajlom Rostoharjem. Gre torej za zgodnji naprednjaški miselni vzorec, ki narod takorekoč fetišizira do religioznih dimenzij. Iz te logike ni težko izpeljati niti nacionalne identitete niti nacionalnega smisla, še manj nacionalni interes. Toda pogoj je bil slej kot prej vedno enak: na ta konto je treba položiti individualnost človeka. Tako ni naključje, da Slovenija v svojih najbolj sočnih nacionalnih časih pravzaprav nikoli v debato ni pripustila vprašanje demokracije. Prav liberalni individualizem je bil na primer v Angliji, Franciji in Nemčiji tisti, ki je korespondiral z globljimi ontološkimi vprašanji, vendar iz pozicije človeka kot takega. Liberalni individualizem francoske revolucije je proizvedel kolektivne individualizme v obliki nastajanja nacionalnih držav, vendar tega obliža na svoje rane Slovenija ni dobila vse do leta 1991. V Slovenijo je od vseh treh parametrov francoske revolucije prispel slabo artikulirano tretje geslo o bratstvu, ki pa se je javljalo v že predelani obliki, to je v kastrirani slavjanofilski obliki poslovenjenega sovjetskega boljševizma. Slovenski naprednjaki nikoli niso uspeli ujeti mehkode in vznemirljivosti filozofov individualne svobode bodisi v kontinentalni bodisi v otoški različici. K temu je takoj pribiti, da slovenski klerikalci prav tako nikoli niso ujeli mehkode in vznemirljivosti zahodne mistike, zato so vero tako zlahka darovali na oltarju politike in volje do moči. Redukcija obojih na socializem je bila kolektivistična redukcija, ki Slovenijo takorekoč do današnjih dni dela neinovativno, družbeno nepogumno in neafirmativno. V uradnih intepretacijah slovenske države je vedno slišati, da je Slovenec pokazal upornišstvo in pogum šele, ko mu je nekdo stregel po življenju: od časov Matije Gubca, prek t. i. NOB in druge svetovne vojne, ko je bil Hitler kot

vojni zločinec tisti, ki je zgostil narodne energije, da so se ovedle svojega dostojanstva. V resnici dostojanstvo nacije v uradnih interpretacijah slovenske države ni prišlo iz Goethejevskega napora po intelektualni in duhovni samorealizaciji, temveč iz gozdov, kjer je Slovenec v zasedi čakal priložnosti, ko bo lahko iz svoje domačije pregnal vsiljivca. Iz tega dejstva je v ugodnih ideoloških okoliščinah izdelal interpretacijo o sagi, ki se je na koncu preobrnila v učbeniški junaški pohod. Toda izročilo pol stoletja šolske indoktrinacije ni bilo več nacionalno. Prihajalo je iz transnacionalnega ideološkega, pravzaprav revolucionarnega oporišča: uprli smo se, kajti bili smo nič in zdaj smo vse. Nacionalno komponento, ki je služila jezdecu kot konj, na koncu kot trojanski konj, zamenja globlja, sicer materialistična, vendar ontološka prepoznava subjekta kot najmanj nadnacionalnega, še bolje pa transnacionalnega svetišča revolucije. Da je komunizem zlorabljal nacionalno vprašanje pravzaprav ne gre posebej zameriti, kajti to spada k bistvu njegove bestialnosti. Toda, da je slovensko naprednjaštvo pokleknilo predenj in mu izreklo lojalnost, kaže na bedo slovenstva podobno kot na enako bedo kaže dejstvo, da se je slovenski klerikalizem popolnoma vživel v ambivalentno logiko revolucije: na eni strani v obliki kolaboracije z novim režimom, v drugi obliki pa v obliki vzajemnega sovraštva kot konstitutivnega elementa obeh ideologij, vsake prisegajoče na narodno zavednost, vendar hkrati vsake zavezane povsem različnemu transnacionalnemu oporišču.

Nova država Slovenija, ki se označuje tudi kot nacija, je zavezana vsem tem dilemam, poleg tega je vzpostavila še eno, bistveno, namreč, da se je oklicala za pravno, moderno in ustavno liberalno državo. To je splošno družbeno nesoglasje samo še povečalo in utrdilo, kajti razlika med vsakodnevno realnostjo, torej dejstvi in ustavnimi zagotovili, toč-

neje svobodomiselnimi aspiracijami se je še bolj zaostрила. Zdi se, da Slovenija še nikoli ni bila tako nacionalno izpraznjena kot je tik pred vstopom v Evropsko unijo. Prav tako je zaznati, da med ljudmi do zadev države, naroda in nacije vlada vse večja indiferentnost. Tako se Evropa Sloveniji približuje bolj kot priložnost, ki se ji po načelu oportunizma ne gre odreči. In vendar ima to zlitje še kako opraviiti z nanovo definirano identiteto Slovenije kakor tudi z nanovo definirano identiteto Evrope.

Tu trčimo ob misel, ki jo je avtor teh vrstic že razvijal v reviji Ampak in pomeni povzemanje miselnega sosledja filozofa Iva Urbančiča. On se v tej zadevi sklicuje na Platona in idejno postavitev njegove dobrosti kot moralnega zapolnila človeške osebnosti, v moči katere lahko polis sploh deluje.

Tako je na široko, vendar nadvse kompetentno razprl sicer vedno odprto vprašanje identitete. Kot je Urbančič definirjal, je bil v Sloveniji govor o identiteti praviloma identitetiziranje, točneje sociologistično identitetiziranja povnanjene zavesti. Prav to je problem Slovenije, kar smo poskusili prikazati na miselnem konstrukt Antona Vodnika. On je v svoji dialektiki in metafiziki slovenstva skušal določiti sintezo poprej določene slogaške teze in mahničevske antiteze. Pristal ni v individualni izboljšavi Slovence kot subjekta, temveč v kolektivni postavitvi slovenstva kot kolektivne vrednote. Kot konkretizacije Heglovega absolutnega duha na slovenski način. Urbančič prav tako sledi Heglu, ko spregovori o manifestaciji povnanjene zavesti. Toda povedati želi, da je taka manifestacija, ki ne spregovori o identiteti, bolje rečeno, ki ni identiteta sama, je pa identitetiziranje, zgrešena. Povnanjena zavest ne more iti mimo posameznika kot polne moralne osebnosti, če naj je identiteta nacije polnoveljavna.

V tem, se zdi, je rak rana manifestirane- ga slovenstva in slovenske debate o identiteti,

ki edina zmore biti podlaga za razmišljanje o nacionalnem interesu. Evropo avtor teh vrstic doživlja kot prepotrebno razprtje nacionalnega brbotajočega močvirja, ki iz leta v leto deluje vse bolj samouničevalno. Prav razprava o Natu in militantni protiamerikanizem v Sloveniji sta pokazala zakoreninjeni strah pred liberalnim individualizmom, ki v družbenih razmerjih terja tudi odgovornost in tveganje. Glede na dejstvo, da se celotna Evropa ukvarja s problemom samoprepoznave v lastni postmoderni idetniteti, Slovenija doživlja trenutke prihodnje tolažbe. Integracijski proces namreč pogojuje vzajemni interes, ki je pojmovan dobesedno. Bitnost stare Evrope se spreminja tako, kot se spreminja bitnost članic, ki se pridružujejo. Srečali se bodo neke vmes, to pa je področje interesa. Tako Slovenija, hvalabogu, ne bo več, kar je bila in Evropa prav tako ne bo, kar je bila. Ko se je Slovenija odpravljala v prvo Jugoslavijo je Ivan Cankar svaril: "Poglavitna naloga, ki je prisojena nam Slovencem ob reševanju jugoslovanskega problema, je tale: uveljavimo svoje jugoslovanstvo za zdaj le toliko, da se vsi skupaj, kolikor nas je, naučimo na izust stari srbohrvaški rek: Uzday se u se i u svoje kljuse!"⁶ Cankarjev optimizem ob nastanku nove južnoslovanske tvorbe je bil vsekakor velik. V "Očiščenju in pomlajenju" leta 1918 je zapisal: "Na dom svoj novozgrajeni bomo Slovenci napisali: "Iz močvirja se je vzdignil!"

– Iz ponižanja, iz hlapčevstva, iz sramote in bede se bo vzdignil naš narod v novo, svetlo življenje, očiščen in pomlajen, vreden član v družini narodov, očiščenih in pomlajenih."⁷

Razprava o identiteti Slovencev, Slovenije kot nove moderne nacije kakor tudi razprava o nacionalnem interesu ne moreta biti izvzeta iz širšega svetovnega družboslovnega in humanističnega konteksta. Toda če je še kaj ostalo od nacionalnega sentimenta iz obdobja med obema vojnama in če je v novi Sloveniji ostalo še kaj nepoškodovanega prostora za optimizem, potem besedo predajmo Cankarju, ki se je že leta 1918 predajal upom. Njegove besede so dobesedno aktualne tudi tik pred vstopom v Evropsko unijo, primerne pa so zato, ker so še vsebovale upanje, za katerega se zdi, da ga danes ni več mogoče prepričljivo izkazati. Toda, kdor se odpove upanju, se odpove življenju ...

1. A. Vodnik, *Dialektika in metafizika slovenstva*, MD, Celje 1983, 109-110.
2. Prim. A. Ušeničnik, *Katoliški obzornik*, Ljubljana 1899, 63.
3. Prim. A. Ušeničnik, *Katoliški obzornik*, Ljubljana 1901, 271.
4. A. Ušeničnik, *Katoliški obzornik*, Ljubljana 1901, 271.
5. A. Ušeničnik, *Katoliški obzornik*, Ljubljana 1901, 271.
6. I. Cankar, *Politični spisi*, Slovenci in Jugoslovani, Ljubljana 1913, 20.
7. I. Cankar, *Politični spisi*, Slovenci in Jugoslovani, Ljubljana 1913, 34.